

Vid Sagadin
Začarani krog demonizma

Marjan Rožanc: O SVOBODI IN BOGU. Izbrani eseji.

Izbral in uredil Andrej Inkret. Mihelač, Ljubljana 1995 (Zbirka Brevir)

Izbrani eseji Marjana Rožanca, nedvomno zelo skrbno in reprezentativno izbrani, predstavljajo delo, ki v slovenski misli ne more ostati brez odmeva. V njih se nam predstavlja Rožanc kot človek iz krvi in mesa. Kot demonično verujoča oseba. Kot luciden kritik družbe in zgodovine. Kot mislec nerazrešljivega življenjskega paradoksa, ki je utemeljen v človekovi končnosti. Kot strasten "fanatik nesmrtnosti", če parafraziramo njegovo genialno označbo Miguela de Unamuna, ki, tako kot Pascal, Dostojevski, Berdjajev, Kierkegaard, Teilhard de Chardin idr. eksistencialno razpeti misleci, pooseblja njegovo lastno in vseskoz kruto dosledno bivanjsko pozicijo.

Če pomislimo na njegovo zagrenjeno bičanje vsakršne majhnosti, zaprtosti in zagledanosti vase, se nam zdi naravnost paradoksalno, da smo Slovenci ustoličili (institucionalizirali - na primer Rožančeva nagrada za najboljši esej) človeka, ki je bil - po Cankarju - najradikalnejši kritik kulturne in politične zgodovine slovenstva. To dejstvo, ki sicer v temelju nasprotuje Rožančevi marginalni (antiinstitucionalni) poziciji, si lahko razlagamo le kot presenetljivo samokritično gesto slovenske nacionalne substance, ki je šele s sprejetjem te kritike za hip izplavala iz lastne samovšečne drže in dokazala, da jo, kot vsako institucijo, s tragično heglovski dialektiko subjekta, pravzaprav ustvarjajo

heretiki, oporečniki, demonske osebnosti, ki so z njo v neprestanem konfliktu in so v tej svoji drži žrtve in hkrati zmagovalci. Po drugi strani pa je Rožančeva bit preveč samosvoja in izjemna, vztrajajoča v svojem lastnem kruščem se egu, da bi jo Slovenci sploh kdaj mogli razumeti.

Za Rožanca misleca je namreč partikularno vedno pred univerzalnim, posebno pred občim, oseba pred občestvom, človek pred idejo itd. Zato je, kot sam priznava, človek brez geografske in nacionalne opredelitve, sam pred svojim Bogom – v svetu, ki je izgubil Boga. Lahko bi rekli, da Rožanc šele z zanikanjem slovenstva vzpostavlja njegovo identiteto. Toda potem bi morali pozabiti, da njegova personalistična drža ne dovoljuje nikakršne identifikacije z zgodovino – narodno-politično, družbeno ali katerokoli drugo: "... človek zgodovine ne more doživljati drugače kot usodno, nečloveško silo, ki je docela ravnodušna do njegove usode, kot so navsezadnje nečloveški država, narod, družba, revolucija in vsi ti priljubljeni pripomočki zgodovine." (156) Toda kljub temu da je človek svoboden šele kot samodelujoč in odgovoren zgolj sam pri sebi, za uresničitev te svobode vendarle potrebuje zgodovinska in družbena sredstva. In ravno v tem dejstvu je "tragičen nesporazum med osebnim in objektivnim, ki je vedno neosebno in nečloveško". (156)

Vendar je omenjeni nesporazum samo eden izmed mnogih paradoksov, ki predstavljajo temelj Rožančeve artikulacije sveta in človeka. Rožanc paradoksalnih situacij, ki jih razkriva v svojih tekstih, ne poskuša razrešiti, kajti to bi pomenilo pozabiti, da je človek v svoji biti razpet med protislovja, ker mu je dokončen odgovor zaradi dejstva smrti v življenju odtegnjen. V eseju *O dveh temeljnih strukturah* najdemo: "... ker ni dokončnega odgovora, vedno znova razpadamo v dve temeljni človeški strukturi, v kontemplativno spraševanje in v akcijski odgovor." Privzeti eno od obeh struktur pomeni biti zaslepljen za nerazrešljivo usodo, čeprav se je po drugi strani treba opredeliti. Četudi je opredelitev težka, pa je vendarle rešljiva na ravni posameznikove vesti: "... zvesti moramo biti samemu sebi in staviti tako na smrt kot na življenje, zato moramo viseti v svojo nerazrešljivo usodo." (51) Pri tem moramo biti delno zaslepljeni za dokončen odgovor, ki nam ga – na ravni zavesti – ponuja smrt. Toda ker človek ne pozna ne definitivnega upanja ne definitivnega obupa, je zanj v življenju pravzaprav vse odprto, prehaja lahko iz enega dela

nasprotja v drugega, na da bi lahko to nasprotje dokončno razrešil.

Rožančeva idejna pozicija je dosledno personalistična. Človek je v temelju protislovno bitje in to svojo zavest lahko dobiva samo v odnosu do Boga. S tem je tudi svoboden. Njegova svoboda je v tem, da lahko izbira med dobrim in zlim. To je njegova osebna etika. Razmerje do Boga še vedno obstaja, pa čeprav je "nebo nad nami prazno". Temeljna napaka novoveškega subjektivizma in humanizma je bila, da je skušal izstopiti iz osnovnega razmerja Bog-človek in utemeljiti pozicijo človeka kot brezpogojnega gospodarja sveta, pri tem pa je pozabil na dejstvo, da "človek ne more biti več človek, ko Bog ni več Bog". Človek se v takšni situaciji naenkrat preneha gledati kot bitje nasprotij, nerazrešljivo viseče v svojo usodo, ampak zapade v splošno relativizacijo vrednot. Ne ve več, kaj je dobro in kaj je zlo. Ali drugače: v svoji koristoljubnosti se mu zlo marsikdaj bolj splača kot dobro. Na ta način zapade v diabolični racionalizem. Toda pri tem pozablja, da zlo obstaja, ker obstaja dobro. Z drugimi besedami, da ena stran nasprotja ne more brez drugega - dobro ne more brez zlega in zlo ne brez dobrega. In da je to tisto nerazrešljivo nasprotje ali dialektika, ki je nezmožna preseči se v neko višjo sintezo: " ... klasična nasprotja se ... ne javljajo več dialektično in ... nam ne obljublajo nikakršne sinteze." (40)

Posledica postavitve človeka na mesto Boga pa ni samo izguba svobode - odločanja med dobrim in zlim - ampak tudi zaprtje samega sebe pred sočlovekom in družbo kot občestvom svobodnih bitij. S tem zapade človek v čisti subjektivizem, v katerem se zaradi neprestanega občutka ogroženosti obnaša sovražno in destruktivno - do sebe ali do drugih: "Kakor hitro ... smo se oklicali za središče sveta in postavili osmišljujočo točko v sebe same, ni ostalo zunaj nas nič pomembnejšega od nas samih, s tem pa smo izgubili smer našega gibanja, pa tudi svojo svobodo." (36) Rešitev je treba iskati v igri, v kateri se bo spet odprl prostor medčloveških odnosov, občutek za kolektivnost, predanost pravilom, ki nas presegajo in katerim pod izpraznjenim nebom sploh še lahko verjamemo. Zato je treba razumeti Rožančev strastni odnos so športa, zlasti kolektivnih športnih iger, kakršna sta nogomet in košarka. V teh športih namreč "nismo več svoje lastno središče, v katerem nam je bilo znoreti ali umreti, ampak je bilo spet nekaj zunaj nas, večje in

pomembnejše od nas samih, v smeri katerega smo se lahko sproščeno gibali in združevali". (37) V športu, prek igre, se človek uresničuje v svojem kolektivnem bitju. Vendar pa se posameznik ne more nikoli popolnoma ugledati v tem kolektivnem bitju, kajti "/b/ližnji smo le toliko, kolikor smo se pripravljani odpovedati samemu sebi v prid kolektiva, kolektiv pa nam je spet dostopen samo pod pogojem, da svoje tekmece razbijemo in jih v njihovi kolektivnosti onemogočimo". (40) Tudi prek igre - oziroma šele prek nje - se dogaja *začarani krog demonizma*, nerazrešljiva dialektika nasprotij, v kateri se dosega "sovrašstvo z nečim ljubezenskim, brezup z upanjem ... dokazovanje pekla s prisotnostjo nebes". (29) Človek je - v tej razigranosti - spet pri samem sebi, torej večno razklan med osebnim jazom in družbo, med zakonitim in nezakonitim, med svobodo in sužnostjo, med brezupom in upanjem, med peklom in Bogom, med življenjem in smrtjo. Šele v tej poziciji je človek znova postavljen v razmerje do Boga.

Demonizem Marjana Rožanca je neizprosen in radikalen ne samo v družbeni, temveč predvsem v osebni sferi; pri tem neusmiljeno razgalja svoj osebni svet, znotraj katerega nikdar ne pride do popolne zadovoljitve. Demoničnosti ne najdeva samo v boju za kolektivno, v boju za osebnega Boga, temveč tudi na področju ljubezni. Tudi na tem nivoju si človek namreč ustvarja iluzijo, da je moč preseči razdvojenost na telo in duha, "skozi ljubljeno žensko prebiti se nekam onstran, nekam čez". Toda vedno je šlo samo za prepletanje obeh principov - mesenega v duhu ali meso duha -, nikoli za odrešujoče lastništvo drugega bitja: "Ljubezen je bila kljub vsemu le sebičnost v dvoje, v kateri sva želela posedovati drug drugega in se prek drugega naučiti ljubezni in ovekovečiti, tako da sva bila drug drugemu sredstvo užitka in odrešitev sama, drug drugemu tiran in suženj ... In naj sva se še tako zagrizeno borila drug z drugim, priborila si nisva ničesar." (107) In prav tako, kakor je satanizem izklicavanje izginulega Boga, kakor je brezkompromisen boj v športni areni obujanje izgubljenega kolektivnega duha, tako je tudi meseno poželenje tisto, v katerem človek kot bitje iz krvi in mesa išče popolno duhovno zadovoljitev. Toda v vseh primerih na koncu najdeva samo sebe, nezmožnost preseči svojo lastno sebičnost, ki odganja Boga, občestvo in ljubljene drugega. Zato je Rožančev pozni esejizem

vedno bolj zagrenjen in satanističen.

Prav tako je izredno zanimiva razvojna pot Rožančevega svetovnega nazora. Svojo življenjsko pot primerja z Avguštinovo: "... saj je navsezadnje tudi moja življenjska pot vsebolj podobna Avguštinovi: od dvoma k veri, od kritike k dogmatiki." Vendar se ta vera in ta dogmatika dogajata samo v odnosu do osebnega Boga. Rožanc kot vseskoz zapri-sežen personalist, torej človek iz krvi in mesa, bitje paradoksa, ni mogel nikoli pristati na poslanstvo Cerkve kot institucije in celo na odrešenje ne. Njegova zgodovina je bila namreč "ena sama, zgodovina duha, njegovega razmerja z Bogom" (177) in avtentično prebivališče Boga ni "ne v družbi ne v Cerkvi, ampak v človekovi duši, pri čemer sem celo jaz sam osebno porok njegovega obstoja". (190) S tveganjem, da izgubimo Boga in Resnico, se moramo držati v mejah svoje lastne končnosti in relativnosti. Človek bo pač vedno ostal manihejec.

Knjiga *Izbranih esejev* Marjana Rožanca je pomembna ne samo po izboru najbolj reprezentativnih del piščevega tovrstnega opusa, ampak tudi, ker v različnih razdelkih zajema vse vrste esejev, od športnih prek političnih do filozofskih in čisto osebnoizpovednih. V vseh teh topikah pa se kaže avtorjeva enovita, dosledna in razločna idejna perspektiva in njegov neponovljivi, zajedljivo ironični, pa vendarle vseskoz iskreni in osebno zavzeti stil. Prek njegovega pisanja se nam kaže resnična in uspešna pisateljeva domneva, da je pisanje odprt medčloveški prostor, ki se dogaja med bralcem in pisateljem, edino ustrezno javljanje Boga v svetu, ter celo edina mogoča transcendenca, ki ustvarja neki poseben, posredno objektivni svet. V tem svetu smo, ko beremo eseje Marjana Rožanca. V njem se, ne glede na razhajanja med njegovo in našo eksistenco, čutimo svobodne, ogovorjene in prizadete.